

L'autora del llibre l'acaba parlant de la segona meitat del segle xv amb aquestes paraules: «L'evident decadència general de la ciutat, manifestada amb les contínues reparacions de murs i ponts i empitjorada per la guerra civil, devia provocar la desaparició gairebé total de la comunitat hebrea, que mai no havia estat gaire nombrosa, per la qual cosa no calgué arribar a l'expulsió general decretada pels reis Ferran i Isabel. Aquest i alguns altres interrogants presentats en el text potser podran ser aclarits per les nostres actuals recerques i per les que encara projectem dur a terme en el futur». Esperem que les notícies procedents d'aquestes «recerques actuals» i de les que «encara projectem» no triguin a arribar-nos.

Tanquen el llibre una àmplia bibliografia i un índex onomàstic dels jueus documentats.

ENRIC MOLINÉ
Societat Cultural Urgel·litana
enricmol@gmail.com

Howard KREISEL. *Judaism as philosophy: Studies in Maimonides and the medieval Jewish philosophers of Provence.* Boston: Academic Studies Press, 2015. 473 p.; 23,4 cm. ISBN 978-1-61811-179-1 (Emunot: Jewish Philosophy and Kabbalah)

Haim (Howard) Kreisel, professor de filosofia jueva a la Universitat Ben-Gurion del Nègueb i cap del Goldstein-Goren International Center for Jewish Thought, ha treballat extensament en el camp de la filosofia jueva medieval. Autor de diversos estudis i edicions dins d'aquest àmbit, en aquesta ocasió ens presenta un volum amb el recull de diversos articles revisats, prèviament publicats en anglès i hebreu entre els anys 2007 i 2012, al voltant de la figura de Maimònides, la influència de les seves doctrines en els filòsofs provençals i la transmissió i recepció de les seves obres. La compilació pertany a la col·lecció «Emunot: Jewish Philosophy and Kabbalah», de l'Academic Studies Press, dirigida per Dov Schwartz, de la Universitat de Bar-Ilan, que des de l'any 2008 ens ofereix assajos sobre les diverses àrees del pensament jueu des del temps de la literatura rabínica i del misticisme fins al període modern i contemporani.

L'obra, encapçalada per un breu prefaci de l'autor, s'estructura en tres seccions, les quals es divideixen en un total d'onze capítols que corresponen a cadascun dels articles que es presenten i es distribueixen harmònicament

d'acord amb l'eix vertebrador de cada part. Les qüestions centrals d'aquest recull versen sobre la llei divina, la creació del món, el profetisme i la saviesa, la profecia mosaica, les raons dels manaments, la mística i la pregària. El llibre culmina amb un extens repertori bibliogràfic i un acurat, sempre de gran utilitat, índex de matèries.

A la primera part, Kreisel ens introdueix un tema que ha tractat a bastament en els seus estudis precedents: la visió de Déu, el messianisme i els conceptes de religió i d'eternitat de Maimònides. En particular, en el tercer capítol, aborda amb profunditat els problemes i les contradiccions que generen els arguments de l'autor al voltant de la doctrina esotèrica de la creació del món i l'eternitat de l'univers. Certament, la seva postura sobre aquesta qüestió ha estat de les més controvertides i discutides al llarg dels segles i Kreisel mateix ens confessa la dificultat a l'hora d'escometre aquest tema. En apèndix, presenta les teories i discussions dels qui perceben, més que una interpretació esotèrica de RaMBaM, la representació platònica de la Creació en els seus escrits.

A la segona part, a parer nostre de gran interès, l'autor s'endinsa en l'estudi de tres pensadors jueus provençals, Mossé ibn Tibbon, Leví ben Abraham i Nissim ben Mossé de Marsella, en presenta el perfil biogràfic i bibliogràfic i n'examina els punts d'acord i de divergència amb les concepcions de Maimònides. Introdueix la figura de Mossé ibn Tibbon a partir de la traducció del *More nebuqim* («Guia dels perplexos») i d'una disquisició de la paràbola del rei d'aquesta obra (3.51), en què es descriuen els grups de població segons la proximitat física al palau del monarca.¹ A continuació, l'obra enciclopèdica *Livyat hen* («Corona de gràcia») és el fil conductor que pren per presentar Leví ben Abraham. Kreisel coneix bé aquesta obra, ja que n'ha portat a terme l'edició crítica de diverses parts.² Al seu entendre, aquesta composició, en aquest àmbit intel·lectual, és la que més esforços fa per acostar-se i difondre el «pro-

1. Kreisel, en una obra conjunta amb Colette Sirat i Avraham Israel, ha portat a terme l'edició d'algun dels escrits de l'autor: MOSSÉ IBN TIBBON, *The Writings of R. Moshe Ibn Tibbon*, Beerxeba, Ben-Gurion of the University Press, 2010.

2. LEVI BEN ABRAHAM, *Livyat Hen: The work of Creation* [en hebreu], Jerusalem, World Union of Jewish Studies, 2004; *Livyat Hen: The quality of Prophecy and the secrets of the Torah* [en hebreu], Beerxeba, Ben Gurion University of the Negev Press, 2007; *Livyat Hen: The work of Chariot* [en hebreu], Jerusalem, World Union of Jewish Studies, 2013; *Livyat Hen: The secrets of the faith and the gate of the Haggadah* [en hebreu], Beerxeba, Ben Gurion University of the Negev Press, 2014.

grama pedagògic» de RaMBaM. Per concloure la secció, l'autor s'acosta al polèmic comentari sobre el Pentateuc de Nissim de Marsella, el *Ma'ase Nissim*, obra que també ha editat i que cerca trobar una explicació racional als miracles dels relats bíblics.³ Nissim vol revelar la veritat i il·luminar les ments dels seus correligionaris i va molt més enllà que els seus predecessors. Però, com Maimònides, té molt present la seva responsabilitat pública i el seu compromís amb la Torà.

La darrera part la consagra a la recepció i influència de les obres maimonidianes a Provença. Dedicava un extens capítol al pas de l'esoterisme a la ciència racionalista, especialment a partir de les tradicions al voltant de la mística de la *merkavà* que connecta amb Maimònides, la filosofia d'Aristòtil i la polèmica racionalista. Tot seguit, el profetisme i la saviesa són els temes principals del capítol següent. Per a RaMBaM, la possibilitat de la profecia és un dels fonaments de la Torà, i negar aquesta facultat representa una greu transgressió de la Llei. En va establir onze nivells i va definir el profeta com aquell qui és savi, valent, d'esperit ascètic, auster, que té la facultat de comprendre i que gaudeix de bona salut. D'altra banda, entenia la figura del savi com aquell que havia assolit un coneixement íntegre de les ciències que culminaven en la metafísica, és a dir, el veritable filòsof, una visió divergent de la tradicional, que el defineix com l'expert en la llei jueva. Kreisel examina ambdós conceptes en els filòsofs provençals i catalans i en especial en les obres de Gersònides, Samuel ibn Tibbon i els autors estudiats anteriorment. Finalment, tanca la secció amb tres breus capítols dedicats a la profecia de Moisès, l'argumentació dels manaments en la *Guia dels perplexos* i el significat de la pregària. Sobre aquesta qüestió conclou que el sentit de l'oració per part dels filòsofs provençals seguidors de Maimònides més radicals reflecteix una clara ruptura amb la concepció tradicional segons la qual Déu és conscient de les oracions de cada individu i té el poder per a concedir la petició del qui prega. Entenien que no hi ha una relació immediata entre la divinitat i la persona i que el valor de la pregària recau sobre el funcionament de l'ordre mundial, que és impersonal. Consideraren la contemplació filosòfica com la darrera forma de pregària i el seu objectiu era la facultat superior del coneixement, és a dir, l'intel·lecte actiu. Tanmateix, la tendència més moderada va derivar cap a una visió més alternativa de la relació de Déu amb el món, que estava al corrent de les pregàries personals, però que no podia canviar la substància dels designis divins.

3. NISSIM DE MARSELLA, *Ma'aseh Nissim*, Jerusalem, Mekize Nirdamim, 2000.

Per acabar, dins d'aquest darrer apartat afegeix en apèndix la traducció de la secció del *Livyat Hen* de Leví ben Abraham sobre els misteris de l'oració.

Si bé el volum no aporta res d'inèdit per als qui coneixen la trajectòria de Kreisel, l'autor ha tingut cura de fer una revisió completa dels treballs precedents i no s'ha limitat a presentar una simple recopilació d'articles. A més a més de traduir a l'anglès els que s'havien publicat en hebreu, s'ha esmerçat a reexaminar amb rigor els estudis publicats, afegir notes de referència interna entre els diversos apartats, suprimir passatges sobers o reiteratius i ampliar o modificar-ne alguns punts. Així mateix, ha sabut escollir el material adequat per a configurar cada una de les seccions i el resultat ha estat una obra equilibrada, que ens serveix tant de manual de consulta com d'eina per a aprofundir en alguns aspectes de la doctrina de Maimònides. El llibre és especialment interessant per a endinsar-nos en les concepcions, reflexions i judicis dels tres pensadors provençals esmentats, tal vegada més coneguts per altres activitats, com la faceta de traductor de Mossé ibn Tibbon. Més enllà d'espigolar les dades biogràfiques d'aquests personatges, Kreisel sintetitza la recerca que ha dut a terme durant els darrers anys al voltant de la producció filosòfica d'aquestes tres figures, algunes de les obres dels quals ha editat. Així doncs, les tres seccions s'enllacen amb cura i ens mostren una visió dilatada dels problemes fonamentals del pensament de Maimònides i de les fortes conseqüències de les seves doctrines en l'àmbit jueu provençal i català. Tanmateix, tot i l'harmonia del repertori, trobem a faltar un darrer capítol de conclusions generals que sintetitzi i examini el conjunt de les tesis i els raonaments exposats.

En definitiva, som davant d'una obra de consulta de gran utilitat que és el resultat de molts anys d'estudi i de recerca. Un llibre especialment dirigit al lector desconixedor de la llengua hebrea, que no pot accedir amb destresa al prolífic i brillant treball de Kreisel.

ESPERANÇA VALLS I PUJOL
Institut d'Estudis Món Juïc
espevalls@gmail.com